

MAGYAR TÖRTÉNELMI
EMLÉKEK

ÉRTEKEZÉSEK

NICOLAI
ISTHVA NEI
„A MAGYAR
TÖRTÉNET
FOLYTATÓJA”

Tanulmányok
Istvánffy Miklósról

Cum Gratia & Privilegio S. Caf. M. Speciali.

AUTORITAS. POTESTAS.

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Történettudományi
Intézet

„A MAGYAR TÖRTÉNET FOLYTATÓJA”

TANULMÁNYOK ISTVÁNFFY MIKLÓSRÓL

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA

DISSERTATIONES

Redigit
PÁL FODOR

Institutum Historicum Sedis Centralis
Studiorum Philosophicorum
Academiae Scientiarum Hungaricae
Budapestini, 2018

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK
ÉRTEKEZÉSEK

„A magyar történet
folytatója”

Tanulmányok Istvánffy Miklósról

Szerkesztette:

Ács Pál

Tóth Gergely

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
Budapest, 2018

Készült az MTA BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport által elnyert
Lendület kutatási projekt (2012–) támogatásával.

A kézirat előkészítését az MTA támogatta

© A szerzők, 2018

© MTA BTK, 2018

A személynévmutatót összeállította: Jarmalov Rezső

ISBN 978-963-416-112-7

ISSN 2063-3742

A borítóhoz felhasznált képek:

Nicolaus Isthvanfius: Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV.

Coloniae Agrippinae, 1622., címlap

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest);

Martino Rota: Istvánffy Miklós arcképe, 1575.

(Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Képcsarnok, Budapest)

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és
televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

TARTALOM

Contents

TÓTH GERGELY: A <i>Historiae</i> ismeretlen tájai. Néhány lépéssel közelebb Istvánffy Miklós életének és munkásságának feltárásához	7
<i>Uncharted Territories of the Historiae. A Few Steps Closer to Uncovering the Life and Works of Miklós Istvánffy</i>	33

I. ELŐDÖK ÉS ÉLETPÁLYA

ÁCS PÁL: Boccaccio Baranyában. Egy kivételes értelmiségi pálya a 16. század első felében: Istvánffy Pál	37
<i>Boccaccio in Baranya County. An Exceptional Intellectual Career in the First Half of the Sixteenth Century: Pál Istvánffy</i>	58

VARGA SZABOLCS: Genius loci. Az Istvánffyak Baranyában	59
<i>Genius loci. The Istvánffys in Baranya County</i>	87

FAZEKAS ISTVÁN: Istvánffy Miklós, a Magyar Kancellária titkára (1569–1581)	89
<i>Miklós Istvánffy, Secretary of the Hungarian Chancellery (1569–1581)</i>	102

NAGY GÁBOR: „...non memoris disrumpe silentia lethas, in quibus Hungariae facta sepulta iacent.” A Balásfi-életrajzról	103
<i>„...non memoris disrumpe silentia lethas in quibus Hungariae facta sepulta iacent.” On the Balásfi Biography</i>	122

IVA MANDUŠIĆ: Istvánffy Miklós és Horvátország – közember és magánember	125
<i>Miklós Istvánffy and Croatia: Public and Private Persona</i>	137

II. A TÖRTÉNETÍRÓ ISTVÁNFFY

PETNEHÁZI GÁBOR: Párhuzamos történetek. Egyéniség, politika, hitelesség Istvánffy Miklós és Forgách Ferenc történeti műveiben	141
<i>Parallel Stories. Politics, Personality, Authenticity in the Historical Works of Miklós Istvánffy and Ferenc Forgách</i>	164

KASZA PÉTER: „Írtanak pedig akkor esztendő számának 1541-et.” Istvánffy Miklós Buda elestéről	165
„The number of the years then was written as 1541.” Miklós Istvánffy on the Fall of Buda.	189
BAGI ZOLTÁN PÉTER: Istvánffy Miklós beszámolója Szigetvár ostromának utolsó napjáról.	191
Miklós Istvánffy’s Account on the Last Day of the Siege of Szigetvár	203
III. A KÖLTŐ, MŰVÉSZETPÁRTOLOÓ ÉS BIBLIOFIL ISTVÁNFFY	
KISS FARKAS GÁBOR: Istvánffy Miklós Oláh-panegyricusa	207
The Panegyric Poem of Miklós Istvánffy on Nicolaus Olahus (1564)	224
CSEHY ZOLTÁN: Pásztorok, barátok, hősök. Istvánffy Miklós kisköltészetéről.	225
Shepherds, Friends, Heroes. On the Minor Poetry of Miklós Istvánffy	234
MIKÓ ÁRPÁD: Arcképek, síremlékek, könyvek. Istvánffy Miklós és a művészetek.	235
Portraits, Shrines, Books. Miklós Istvánffy and the Arts	247
†ORLOVSZKY GÉZA – SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA: Istvánffy Miklós könyvtárának regisztrálatlan kötete és annak érdekes bejegyzése	249
The Unregistered Volume of Miklós Istvánffy’s Library and Its Intriguing Note	262
Személynévmutató	263
Képek lelőhelyjegyzéke	283
Képjegyzék.	284
Képek	285

Istvánffy Miklós és Horvátország – közember és magánember

A Habsburg-közigazgatásban eltöltött hosszú és bámulatos politikai pályafutást követően és a magyar nádori címért 1608-ban folytatott sikertelen küzdelme után Istvánffy Miklós visszavonult Varasd megyei birtokára, Vinicára,¹ amelyet anyai ágon a Gyulay családtól örökölt.² A Gyulayakon kívül a Horvát-Szlavón Királyság számos további befolyásos famíliájával (Draskovich, Keglevics, gersei Pethő és Thuróczy) állt rokoni kapcsolatban. Istvánffy jó pár birtokkal rendelkezett Varasd, Zágráb és Körös megyében, ezért földbirtokosként részt vett a tartományi politikai testület, a horvát diéta munkájában, míg politikusként és diplomataként több országos bizottság és a királyi udvari küldöttség tagja is volt.

A vinicai birtokon, melyen az anyai ági leszármazottakkal osztozott,³ létrehozta családi rezidenciáját. Miután 1608-ban visszavonult a közéletől, ez vált állandó lakóhelyévé, itt fejezte be (majdnem teljesen) híres művét, melynek címe: *Historiarum de rebus Hungaricis libri XXXIV*. 1590-ben kezdte el írni, felhasználva értékes könyvtárát, melynek köteteit a mai napig próbáljuk rekonstruálni. Itt halt meg 1615-ben.

A Horvát-Szlavón Királyság közéletében való részvételét számos levéltári dokumentum bizonyítja, melyeket a Horvát Állami Levéltár és a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia levéltára őriz Zágrábban. Istvánffy magánéletéről szóló anyagok is találhatóak köztük, elsősorban a horvát nemesi családok levéltári fondjaiban⁴ – a velük való kapcsolat miatt, főként a Draskovich családnál – és a Zágrábi Jezsuita Kollégium iratanyagában.⁵ A politikai

1 Vinica történetéről és Istvánffy örökségéről lásd *Emilij Laszowski*: Grad Vinica (Vinica városa). Prosvjeta 7. (1899) 14. 435–439; *Emilij Laszowski*: Dvije listine za povijest Vinice kod Varaždina (Két dokumentum a Varaždin közelében levő Vinica történetéből). Vjesnik državnog arhiva 3. (1928) 190–194.; *Andelko Koščak*: Župa Sv. Marka Evangelista – Vinica (Szt. Márk evangélista egyházmegyéje – Vinica). Zagreb – Vinica, 2013.

2 Corvin János horvát-szlavón-dalmát bán vinicai birtokait 1503-ban Gyulay Jánosnak, Istvánffy nagypapjának adományozta.

3 Istvánffy a Thuróczy családdal osztotta meg a vinicai birtokot. A Thuróczyak az 1460-as évektől rendelkeztek birtokokkal Varasd megyében.

4 Az Istvánffy család genealógiája, Hrvatski državni arhiv (Horvát Állami Levéltár, Zágráb), Sermage család fond, 65.

5 Hrvatski državni arhiv (Horvát Állami Levéltár, Zágráb), Oršić fond, 4., 13., 16.; Drašković fond 8., 11., 12., 24., 29., 34., 41.; Sermage fond, 65., Acta Collegii Zagradiensis, fasc. 8., 14., 23.

tevékenységéről szóló dokumentumokat kiadták.⁶ Magánlevelezésének egy része a Zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár Kéziratgyűjteményében van, és többségében a gersei Pethő családtagokkal kapcsolatos.⁷

Istvánffy fontos alakja lett a horvát társasági életnek az egyetemes latin kultúrának köszönhetően, amely összekapcsolta Horvátország és Szlavónia heterogén, multietnikus nemességét.⁸ A három különféle horvát dialektus és a történelmi horvát területek széttagoltsága miatt a latin lett a régió hivatalos nyelve a 19. század közepéig.⁹ A latin nyelv státusa az intellektuális és politikai elit körében világosan kitűnik a horvát humanisták műveiből.¹⁰

Istvánffy történelmi műve a kora újkori horvát történelem kutatásának egyik legfontosabb elbeszélő forrása, ugyanakkor – leszámítva néhány tanulmányt, amelyek Istvánffy művének bizonyos témáit taglalják¹¹ – a mai horvát historiográfiában nem létezik olyan dolgozat, amely teljes munkásságát lefedné, és olyan sem, amely hiánytalan, horvát nyelvű fordítása lenne. Életét főként a horvát történelmi területeken folytatott politikai és kulturális tevékenységeiből ismerjük jobban.

-
- 6 *Ferdo Šišić*: Acta comitalia Croatiae, Dalmatiae, Sclavoniae, IV. In: Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Zagreb, 1917–1918.; Zapisnici Poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina (Protocolla Magistratus liberae et regiae civitatis Varasdini), vol. 1. (1587–1589). Varaždin 1990.; vol. 2. (1592–1596). Varaždin 1991.; vol. 3. (1597–1602). Varaždin 1992.; vol. 4. (1606–1621). Varaždin 1994.
- 7 Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (Zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár), Zbirka rijetkosti (Kéziratok és régi kiadványok tára): Vinica, 19. V. 1599. sign. R 4890; Vinica, 22. V. 1599., sign. R 4889, Vinica 6. XI. 1615., sign. R 6445b; A Pethő család levelezése, R 6461.
- 8 A horvát-magyar együttélés fordulópontjai. Intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra / Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara. Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura. Szerk. *Fodor Pál – Sokcevičs Dénes*. Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet; Horvát Történettudományi Intézet, 2015.
- 9 A latin nyelv fontosságáról a horvát kultúrában lásd *Šime Demo*: Latinski jezik kao nadnacionalni element u Hrvatskoj: primjer jezičnih priručnika (A latin mint nemzetek feletti elem Horvátországban: a nyelvi kézikönyvek példája). Etnicita Slovanského areálu. Praha, 2011. 51–60.; *Joanna Rapacka*: Uloga latinskog jezika u regionalnim sustavima i općenacionalnom sustavu hrvatske kulture (A latin szerepe a horvát kultúra regionális és országos rendszereiben). In: Hrvatska književna baština (Horvát irodalmi örökség), 2. Zagreb, 2003. 373–394.
- 10 A horvát humanistákról lásd *Marianne D. Birnbaum*: Humanists in Shattered World. Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth century. Columbus, 1986, Zagreb–Dubrovnik, 1993.; *Darko Novaković*: Hrvatski latinisti: razdoblje humanizma (Horvát neolatin írók: A humanizmus idősza). Zagreb, 1994.; *Vladimir Vratović*: Hrvati i latinska Europa (Horvátok és a latin Európa). Zagreb, 1996.; *Uő*: The Croatian muses in Latin. Zagreb 1998.; Hrvatska i Europa, vol. 3, Barok i prosvjetiteljstvo (Horvátország és Európa, 3, Barokk és felvilágosodás). Zagreb, 2003.; *Zdenka Janeković Römer*: Mittelalterliches Dubrovnik: Wo sich das slavische und das lateinische Europa begegnen. In: Dalmatien als europäische Kulturraum. Split, 2010. 23–44.
- 11 *Ferdo Šišić*: Hrvatska historiografija od XVI do XX stoljeća (Horvát historiográfia a 16–20. században). Jugoslovenski istoriski časopis 1. (1935) 22–51, 2. (1936) 16–48.; *Antoljak Stjepan*: Hrvatska historiografija (Horvát historiográfia). Zagreb, 2004.; Hrvatska i Europa, vol. 3, Barok i prosvjetiteljstvo (Horvátország és Európa 3, Barokk és felvilágosodás). Zagreb, 2003.

Istvánffy első életrajzi összefoglalása a 18. században íródott: Baltazar Adam Krčelić történész¹² *Scriptorum ex Regno Slavoniae a seculo XIV. usque ad VII. inclusive Collecti* (1774) című könyvében elemezte munkásságát.¹³ Verseiről és teljes történeti művéről Ivan Kukuljević Sakcinski írt *Književnici u Hrvatoh s ove strane Velebita živioši u prvoj polovini XVII. vieka* című művében.¹⁴ Nagyszabású, *Povjest Hrvata* című könyvében, mely 1899-ben jelent meg először,¹⁵ Vjekoslav Klaić nem csupán történészként állítja be Istvánffy, hanem értékes részletekkel szolgál politikai és közéletben játszott szerepéről is. Az ő biográfiai összefoglalása lett a 20. századi enciklopédia-szócikkek alapja.¹⁶ Újabbban részletgazdagabb tanulmányok is születtek irodalmi és történeti munkásságáról: a *Hrvatski biografski leksikon*ban kiadott bibliográfia (2005),¹⁷ a könyvtáráról szóló, jezsuitákhoz kötődő művek; és teljes életművéről is írtak 2003-ban és 2009-ben.¹⁸

Istvánffy szerepe a horvát historiográfiában

Horvátország és Szlavónia sorozatos török betörések elleni gyenge védelme és a budai udvar befolyásos humanista központjának közelsége miatt a 16. század közepén a mai Horvátország északi részén kezdett virágozni a kulturális élet. Az ország északi részével ellentétben az adriai part városai (Split, Hvar, Szebenikó, Dubrovnik) az itáliai befolyás alatt született, gazdag irodalmi és történelmi művekről voltak nevezetesek.¹⁹ Találó példák erre a követke-

12 Krčelićről bővebben *Teodora Shek Brnardić*: Baltazar Adam Krčelić. Hrvatski biografski leksikon (Horvát életrajzi lexikon), 8, 2013. (hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10963); *Uő*: Svijet Baltazara Adama Krčelića. Obrazovanje na razmeđu tridentskoga katolicizma i katoličkoga prosvjetiteljstva (Baltazar Adam Krčelić világa. Oktatás a tridenti katolicizmus és a katolikus felvilágosodás között). Zagreb, 2009.

13 Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rijetkosti (Zágrábi nemzeti és egyetemi könyvtár, Kéziratok és régi kiadványok tára), sign. R II F-8 o-17, 33–35.

14 Arkiv za povjestnicu jugoslavensku (Dél-szláv történeti levéltár) 9. (1868) 152–343.; 10. (1869) 1–142.

15 *Vjekoslav Klaić*: Povjest Hrvata (A horvátok története). Zagreb, 1899, 1972, 1974, 1975, 1980, 1985, 1988.

16 Enciklopedija Jugoslavije (Jugoszláv enciklopédia), 4. 1960.; Opća enciklopedija (Általános enciklopédia), 3. 1977.; Hrvatska enciklopedija (Horvát enciklopédia), 5. 2003 (www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28012).

17 *Iva Mandušić*: Istvánffy Miklós. Hrvatski biografski leksikon (Horvát életrajzi lexikon), 6. Zagreb, 2005. (hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=8469).

18 *Iva Mandušić*: O Nikoli Istvánffyju, Vinici, isusovcima i knjižnici (Istvánffy Miklósról, a vinicai jezsuitákról és a könyvtárról). Biobibliografica, 2003. 91–102.; *Uő*: Ugarski povjesničar Nikola (Miklós) Istvánffy (1538.-1615.) i njegovo djelo *Historiarum de rebus Ungaricis* u hrvatskoj historiografiji (A magyar történetíró Istvánffy Miklós és műve, a *Historiarum de rebus Ungaricis* a horvát történetírásban). Croatica Christiana periodica 64. (2009) 33–67.

19 *Mirko Tomasović*: Croatian renaissance literature in the European context. Zagreb, 1981.; Hrvatski humanizam XVI. st. (Horvát humanizmus a XVI. században). Split, 1992.; *Iva Kurelac*: The Perception of the Medieval Kingdom of Hungary–Croatia in Croatian Historiography

ző horvát humanisták írásai: Marko Marulić,²⁰ Hanibal Lucić,²¹ Franjo és Toma Niger,²² Dinko Zavorović,²³ Ludovicus Crijević Tubero,²⁴ Mavro Vetranović²⁵ és Mavro Orbini.²⁶ A reneszánsznak kevés visszhangja volt Horvátországban és Szlavóniában, mivel a régió társadalmi elitjét lefoglalta a háborúskodás, anyagilag pedig kimerítette tartalékaikat a birtokvédelemre költött pénz – a patrónusság intézménye ezért lassan fejlődött. A különleges politikai feltételek és az oszmánok szomszédsága miatt a horvát és magyar humanistákat egyedi nemzeti témák is foglalkoztatták – a latin kultúrkörökben gyakori nemzetközi témákon túl. A 15. és 16. századi európai irodalomban az oszmán fenyegetésről írni kísérlet volt arra, hogy felülkerekedjenek az állam, a társadalom és a kultúra válságán.²⁷ Az oszmánok elleni küzdelem során a megmaradt horvát és magyar birtokok különleges küldetésének meggyőződését az *antemurale christianitatis*²⁸ fogalom látszik összefoglalni; még a mindennapi

(1500–1660). In: *A Divided Hungary in Europe*, vol 3: The Making and Uses of the Image of Hungary and Transilvania. Ed. Kees Tszelszky. Newcastle upon Tyne, 2014. 107–123.; *Novaković Darko*: U krilu Vile Latinke: rasprave o hrvatskom humanizmu (A latin múzsa karjaiban. Értekezések a horvát humanizmusról). Zagreb, 2015.

- 20 Marko Marulićról bővebben lásd: *Mirko Tomasović*: Marko Marulić Marul. Split, 1999.; *Italia – Slavia tra Quattro e Cinquecento*: Marko Marulić umanista croato nel contesto storico-letterario dell'Italia e di Padova. Alessandria, 2004.; *Bratislav Lučin*: Iter Marulianum: od Splita do Venecije tragovima Marka Marulića (Iter Marulianum. Splittől Velencéig Marko Marulić nyomán). Roma, 2008.
- 21 Hanibal Lucić. Split, 1987.
- 22 *Olga Perić*: Niger Franjo. Leksikon hrvatskih pisaca (Horvát írók enciklopédiája). Zagreb, 2000. 528–529.; *Bratislav Lučin*: Erasmio i Hrvati XV. i XVI. st. Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine (Hozzájárulások a horvát filozófia örökség kutatásához) 30. (2004) 15. 5–29.
- 23 *Iva Kurelac*: Dinko Zavorović: šibenski humanist i povjesničar (Dinko Zavorović: Egy humanista és történetíró Šibenikből). Šibenik, 2008.
- 24 *Vladimir Rezar*: Latinitet Ludovika Crijevića Tuberon (Ludovicus Cervarius Tubero latinitása). In: *Ludovik Crijević Tuberon, Komentari o mojem vremenu* (Comentarii de temporibus suis). Zagreb, 2001. VII–LXXXVIII.; *Uő*: De origine et incremento Rhacusanae Ludovika Crijevića Tuberon. Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku (A dubrovnikai Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia Történettudományi intézetének évkönyvei) 1. (2013) 51. 75–153.
- 25 *Zdenka Janeković Römer*: Mavrova pjesnička potraga za Bogom i za sobom (Mavro költői küldetése Istenért és önmagáért). In: *Perivoj od slave* (A dicsőség kertje). Zagreb, 2012. 127–141.
- 26 *Zrinka Blažević*: Intertekstualni odnosi između Orbinijeva Kraljevstva Slavena i latinskih historiografskih djela Pavla Rittera Vitezovića (Intertextuális kapcsolatok Orbini: A szlávok királysága c. műve, és Pavao Vitezović Ritter latin történetírói munkái között). *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* (A Horvát Történeti Intézet folyóirata) 43. (2011) 97–111.
- 27 *Neven Jovanović*: Antiturcica iterata: ponovni pogled na hrvatsku renesansnu protutursku književnost. (Antiturcica iterata: A reneszánsz kori törökellenes horvát írások újabb vizsgálata). *Colloquia Maruliana* 25. (2016) 101–146.
- 28 *Davor Dukić*: Sultanova djeca. Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novog vijeka (A szultán gyermekei: A törökök megjelenítése a kora újkori horvát irodalomban). Zadar, 2004.

interakciókat sem lehet egyöntetűen szembesítőként jellemezni.²⁹ Az *antiturcica* műfajába tartoztak a beszédek, versek, drámák, levelek, diplomáciai jelentések, útleírások és egyéb formák is.³⁰

Befolyásos és tehetős politikusként, számos politikai és társasági esemény résztvevőjeként és a régió egyik legelőkelőbb humanistájaként Istvánffy jelentősen hozzájárult a kulturális élet fejlesztéséhez. Több kora újkori történészhez hasonlóan az volt a célja, hogy Magyarországot az oszmánok elleni védelem védőbástyájaként és a Habsburgokat a katolicizmus őrzőiként mutassa be.³¹

Mint tudjuk, történeti munkájának megírásához barátjától, a későbbi bíborostól, Pázmány Pétertől kapott biztatást és támogatást: 1605-ös levelezésükből³² kiderül, hogy Istvánffy elszántan, hazája iránti elkötelezettségből írja a történelmet: „Me [...] ad scribendae nostrae historiae munus impulit, quod [...] amor patriae suscipiendum existimavi”,³³ egyértelműen ösztönözte őt honfitársainak tudatlansága és hanyagsága is, csakúgy, mint a tény, hogy a szerző nem felelős azért, amit leír: „Taceo alios rerum ac locorum imperitos, qui Zagrabiam in Transsylvania, et Agriam in Illyrico sitas, [...] aliasque tales nugas, et aperta mendacia in litteras retulisse non erubuerunt.”³⁴ Úgy vélekedett, hogy egy effajta történeti munka megfelelő lesz arra, hogy felülkerekedjen országában a tudatlanságon, ahol a *historiát* a nemzeti identitás megerősítésének eszközeként még nem sokra tartják. Ez látható egy II. (Habsburg) Rudolfnak ajánlott, kiadatlan írásában, amelyet hagyatékában találtak: „In eo scribendi genere quo res ab summis imperatoribus domi forisque gestae immortalitati consecrantur, si quae tamen immortalitas in rebus humanis sperari potest, multi apud exterarum nationum summae doctrinae ac prudentiae viri floruerunt: sed in hoc Pannoniae solo, rerum omnium alias feracissimo nec ingeniorum, nisi cultus abesset, sterili, magna semper eorum penuria, atque etiam inopia fuit. Quam ob causam, non absque posteritatis injuria.”³⁵

29 *Nataša Štefanec*: Negotiating with the „Archenemy”: the Ethics of the Croatian and Slavonian Nobility at the Christian–Ottoman Border. In: *Türkenkriege und Adelskultur in Ostmitteleuropa vom 16.–18. Jahrhundert*. *Studia Jagellonica Lipsiensia* 14. (2014) 87–104.

30 A hazaszeretetről a humanista történetírói paradigmában lásd *Varga Benedek*: Political humanism and the corporate theory of state. Nation, patria and virtue in Hungarian political thought of the sixteenth century. In *Whose love of which country?* Ed. Balázs Trencsényi and Márton Zászkaliczky. Leiden–Boston, 2010. 286–313.

31 Gyakorlatok a hasonló témák a 15–16. századi Horvátországban. *Davor Dukić*: Ungarophilie in der kroatischen Literatur der Frühen Neuzeit. *Neohelicon* 32. (2005) 2. 469–482.

32 Pázmány Péter levelezése. (Codex epistolaris Petri Pazmany card.). *Monumenta Hungariae historica*, vol. 19., Budapest, 1873.

33 Istvánffytól Pázmánynak: Vinica 1605, Dec. 31. *Monumenta Hungariae historica*, XI, Budapest, 1873. 7.

34 Uo.

35 *Bartoniék Emma*: Fejezetek a XVI–XVII. századi Magyarországi történetírás történetéből. Budapest, 1975. 362.

Érdekes megállapítani, milyen szerepet játszott Istvánffy historiográfiai munkássága e folyamatban, és mennyiben hatott ez a horvát latinista történétíráásra. Egyes előzetes kutatások azt mutatják, hogy ennek a területnek a későbbi írókra tett hatása leginkább a 17. és 18. századi historiográfusok műveiben lelhető fel.

Ráttkay György történész (1612–1666)³⁶ volt az, akinek Istvánffy művei elsőként szolgáltak alapul, a *Memoria regum et banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae* (1652) megírásához. Ráttkay György patrónusa és védelmezője, Draskovich János (Ivan Drašković) horvát bán és magyar nádor révén (aki egyúttal Istvánffy unokája is volt) hozzáférhetett a hagyatékhoz. Érdekes, hogy Istvánffy egyes leírásai azért illeszkednek művébe, mert a szerzők különféle politikai nézőpontokat képviselnek – akadt köztük Habsburg- és királpárti, és magas rangú horvát főúr is. Ráttkay ugyanakkor régebbi (Antonio Bonfini) és kortárs (Liszty László, Nádasdy Ferenc) történétírókra is hagyatkozott műveiben, átvette és saját ideológiai mátrixához igazította őket.³⁷

A korban gyakori szokásnak megfelelően Paul Ritter Vitezović (1652–1713)³⁸ történész szó szerint átvett egyes részleteket Istvánffy műveiből saját, *Kronika aliti szpomen vszega szvieta vikov, u dva Dela razredyen* (1696) című művébe, Baltazar Adam Krčelić (1715–1778) pedig több történelmi kor esetén is hagyatkozik Istvánffy munkáira a zágrábi érsekséget illetően, *Historiarum cathedralis Zagrabienensis Ecclesiae* (1769) című könyvében.

A 20. század második felében kezdődött el Istvánffy történelmi művei bizonyos témáinak vizsgálata; munkáit irodalmi forrásként emlegették a korbávmzei csata (1493)³⁹ 500. évfordulója, a nagy horvát és szlovén parasztfelkelés 400. évfordulója (1573)⁴⁰ és a sziszeki csata 400. évfordulója (1594) alkalmából.⁴¹

Istvánffy leghíresebb történelmi művein kívül egy névtelen szerző *Notationes rerum memorabilium* című évkönyve is érdekes forrással szolgál a horvát és magyar történelemhez. Horvátországban *Trakostyáni évkönyvnek* nevezik,

36 Juraj Rattkay, Hrvatska enciklopedija (Horvát enciklopédia), www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=51937.

37 Ráttkay Györgyről (Juraj Rattkay) és munkájáról lásd: *Bene Sándor*: Egy kanonok három királysága. Ráttkay György horvát históriája. Irodalomtörténeti Füzetek 148. Budapest, 2000.; *Zrinka Blažević*: Ilirizam prije ilirizma (Illirizmus az illirizmus előtt). Zagreb, 2008.

38 *Pavao Ritter Vitezović*, Hrvatska enciklopedija (Horvát enciklopédia), www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64910; *Zrinka Blažević*: Vitezovićeva Hrvatska između stvarnosti i utopije (Vitezović Horvátországa valóság és utópia között). Zagreb, 2002.

39 *Milan Kruhek*: Sraz kršćanstva i islama na Krbavskom polju 9. rujna 1493. Godine (A kereszténység és az iszlám összecsapása a krbavai csatában 1493. szeptember 9-én). Riječki teološki časopis (Ephemerides theologicae Fluminenses) 1. (1993) 2. 241–269.; *Krbavska bitka i njezine posljedice* (A krbavai csata és következményei). Zagreb 1997.

40 *Nada Klaić*: Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI. i XVII. stoljeću (Társadalmi nyugtalanság és felkelések Horvátországban a 16–17. században). Beograd, 1976.; *Josip Adamček*: Seljačka buna 1573 (Parasztfelkelés 1573). Zagreb, 1968.

41 *Jozo Ivanović et alii*: Sisak u obrani od Turaka 1543–1597 (Sziszek védelme a török ellen: dokumentumgyűjtemény 1543–1597). Zagreb, 1993.; *Sisačka bitka 1493* (A sziszeki csata 1493). Sisak, 1994.

Trakostyán vára után, amely a Draskovich famíliáé volt, és ahol a gazdag család levéltár is helyet kapott. Magyarországon⁴² és Horvátországban⁴³ is kiadták. Szerzője valószínűleg Istvánffy, aki történeti művére való felkészülésként írhatta meg. Több magyar és horvát nemesi családról közöl számtalan genealógiai részletet (Frangepán, Draskovich, Batthyány, Bánfy, Tahy, Zrínyi, Thurzó, Pethő, Keglevics, Konjski, Erdődy stb.), ezért igen értékes mű, melynek szerzőjét azonosítva többet tudhatunk meg annak környezetéről is. Az első bejegyzés Istvánffy apjának, Pálnak születését említi 1553-ban, a második pedig anyjának, Hedvignek elhunytát 1573-ban, az utolsó pedig Batthyány Ferenc 1607-es egybekelését Poppel Évával. Az utolsó év (1607) igen fontos, mivel tudjuk, hogy Istvánffy 1608-ban agyvérzés miatt jobb kezére lebénult. Az aktuálpolitikai eseményekről való tudósításon kívül (például II. Szelim szultán halála; az oszmán beglerbég, Hasan Predojevic által a Kupa folyón átívelő híd felépítésének elrendelése 1574-ben; a Zágráb melletti Turopolje régió elnéptelenedése 1592-ben; a petrinyai castrum részletes védelme 1594-ből stb.) leggyakrabban az Istvánffy és a Draskovich család (és a hozzájuk közel álló nemesi családok) tagjainak születési, házassági és halálozási dátumairól ír,⁴⁴ ezért gondolják úgy, hogy a szerző olyasvalaki, aki közeli kapcsolatban állt mindkettővel. Ezt a feltételezést igazolják Stephanus Radetius és Johannes Sambucus⁴⁵ humanistákról való ismereteink, akik Istvánffy ifjúkori barátai voltak, a *Hortus musarum*⁴⁶ elnevezésű pozsonyi értelmiségi körből.

Szerepe a katolikus megújulásban

Istvánffy igen komoly szerepet játszott Horvátország katolikus megújulási folyamatában. Élete során különféle környezetekben tevékenykedett – ifjúkorában a viszonylag heterogén összetételű, elkötelezett katolikusok és protestán-

42 Szerémi (*Odescalchi Artúr*): A gróf Draskovich-család levéltárában talált XVII-ik századbéli feljegyzés, *Történelmi Tár* (1890) 371. A magyar irodalomban „a Draskovich-feljegyzés”-ként is említik.

43 *Ferdo Šišić*: Dva ljetopisa XVII. vijeka (Két évkönyv a 17. századból). *Starine* 36. (1918) 355–367.

44 Istvánffy Orsolya születése (1573. szeptember 20.), gersei Pethő János halála (1578. január 21.), Istvánffy Orsolya és Lipchei János esküvője (1590. január 25.), Istvánffy Éva és Draskovich János esküvője (1590. október 14.), Draskovich Ilona, Éva és János gyermeke születése (1591. október 1.), Draskovich György halála (1591. december 11.), gersei Pethő Pál halála Vinicában (1593. december 31.), Budor János és Pethő Erzsébet esküvője (1594. november 20.), Istvánffy nővére, Katalin halála (1595. február 28.), Istvánffy lánya, Katalin és Keglevich György eljegyzése (1599. január 25.) és esküvőjük Vinicában (1599. július 4.) stb.

45 Johannes Sambucus (1531–1584) magyar humanistáról és Istvánffyval való kapcsolatáról lásd A. S. Q. Visser: *Joannes Sambucus and the Learned Image: The Use of The Emblem in Late Renaissance Humanism*. Leiden–Boston, 2005.

46 *Ritoókné Szalay Ágnes*: *Hortus Musarum: Egy irodalmi társaság emlékei*. Budapest, 1984.; *Almási Gábor*: *The Uses of Humanism: Johannes Sambucus (1531–1584), Andreas Dudith (1533–1589), and the Republic of letters in East Central Europe*. Leiden–Boston, 2009.

sok alkotta humanista irodalmi körökben, érettebb éveiben pedig különféle alkalmakkor köztisztviselőként –, ám mindvégig hű maradt a katolicizmushoz.

Bár Ausztriában és Magyarországon a protestáns mozgalom hosszas és összetett politikai küzdelmet indított el, a Horvát-Szlavón Királyságban nem lett hasonló hatása a politikai és a mindennapi életre.⁴⁷ A reformáció mozgalomának kezdeti sikerei után a területen számos mágnáscsalád, köztük a Zrinyi, Erdődy, Tahy, Ungnád és a Batthyány család is áttért a protestantizmusra. Bár a nemesség nagyrészt katolikus maradt, a Horvát-Szlavón Királyság katonai és civil pozícióiban, sőt, a horvát-szlavón bán székében is gyakran ültek protestánsok.⁴⁸ A horvát-szlavón parlament protestánsellenes határozatainak (például az 1567-es törvénynek) a magyar parlament támogatása miatt – és mivel az oszmánok elleni határvédők többségét protestáns mágnások alkották – nem volt fogantatja. A tridenti zsinatot követő időszakban, a 16. század végén számos ellenreformációs törekvés zajlott Horvátországban és Szlavóniában, amelyben maga Istvánffy is részt vett; összeköttetésben állt az ellenreformáció és a katolikus megújulás vezetőinek és szervezőinek legfőbb képviselőivel a Horvát-Szlavón Királyságban. A magyarországi ellenreformációt Istvánffy közeli ismerőse, Pázmány Péter esztergomi érsek vezette, ezért támogatta annak katolikus megújulási törekvéseit és az oktatás fejlesztését. Ilyen tevékenységekben Istvánffy példaképe mentora és patrónusa, Oláh Miklós esztergomi érsek, 16. századi kiemelkedő humanista volt, aki 1561-ben meghívta Magyarországra a jezsuita rendet. A Horvát-Szlavón Királyságban vele párhuzamos szerepet töltött be a 16. század végén Draskovich György, aki a tridenti zsinat résztvevőjeként 1563-ban a zágrábi érsekség élére kerülve neki látott a zsinat határozatainak végrehajtásához. Ha figyelembe vesszük, hogy ezzel egy időben (1567–1574) horvát báni pozíciót is betöltött, a Horvát-Szlavón Királyság két legmagasabb egyházi és világi pozíciója egyesült személyében, így sikerrel szervezte meg a zágrábi érsekségben és az egész királyságban a katolikus megújulást.⁴⁹

Oláh és Draskovich egyaránt központi szerepet játszottak országuk oktatási intézményeinek és az új értelmiségi és kulturális környezet kialakításában. Draskovich – Istvánffyhoz hasonlóan – a padovai magyar diákság tagja volt, majd 1555-ben elkísérte az augsburgi béke aláírására I. Ferdinándot, aki-

47 Zrinka Blažević, Stanko Jambreč, Nataša Štefanec (eds.): *The Reformation in the Croatian Historical Lands*. Zagreb, 2015.

48 A 16. század második felében a báni tisztséget Erdődy Péter, Ungnád Kristóf és Erdődy Tamás viselték, akik protestánsok voltak.

49 Draskovichról és szerepéről a Trident utáni eseményekben lásd *Iva Mandušić: Pater patriae et pauperum – Juraj Drašković i oblikovanje novih crkvenih, obrazovnih i kulturnih prilika u hrvatskim zemljama nakon Tridentskoga koncila (Pater patriae et pauperum – Draskovich György és az új egyházi, oktatási és kulturális lehetőségek horvát földön a tridenti zsinat után)*. In: *Tridentska baština: katolička obnova i katolička konfesionalizacija u hrvatskim zemljama (Tridenti örökség: Katolikus megújulás és katolikus konfesszionalizálás horvát földön)*. Zagreb, 2016. 141–155.

nél titkárként dolgozott, és aki előkelő helyet foglalt el az egyházban, egyetemes európai körökben és a közéletben is. Mindketten ugyanabban a politikai és vallási környezetben éltek és tevékenykedtek – végtelenül hűségesek voltak a Habsburg-dinasztiához, őket szolgálták. Míg Istvánffy a *Historiarum de rebus Ungaricis*ban Draskovich széles körű közéleti tevékenységét jegyezte le,⁵⁰ 1564-ből datálódik egy Draskovichnak írt panegirikusz, amely a *Carmina*⁵¹ gyűjteményben jelent meg – és kettejük viszonyát tükrözi.

A 16. század végi és a 17. század eleji rekatolizációs folyamatot több szerzetesrend is elősegítette (jezsuiták, pálosok, ferencesek). A jezsuitáknak a tridenti zsinat oktatási elveinek megfelelő oktatási intézmények megalapításában való részvételét követően Istvánffy is csatlakozott a horvátországi kurzusok elindítását szorgalmazó kampányhoz. Elsőként akkor nyilvánította ki hivatalosan, hogy támogatja a horvátországi katolikus egyházat, amikor az 1604-es pozsonyi országgyűlés horvát küldöttei között szerepelt, amelynek során elutasították a protestánsok vallásszabadságáról szóló határozatot. Az 1604. évi 22. törvénycikk és II. Rudolf király katolicizmust Magyarországra erőltető törekvései ellen kitört, Bocskai István vezette felkelés után a jezsuitáknak távoznuk kellett egyes területekről, mely lehetővé tette Horvátországba érkezésüket. A jezsuiták 1606-ban jöttek Zágrábra, 1601-es, Gradec szabad királyi városba való meghívásuk után (mely Zágráb része), közvetlen Habsburg-támogatást élvezve az 1570-es évektől fogva. A források a jezsuiták Zágrábra jövetelének három szorgalmazóját említik: Šimun Bratulić zágrábi érseket,⁵² Draskovich János bánt és egy Benedikt Blažeković⁵³ nevű gradeci ügyvédet, aki kálvinistának vallotta magát (!).⁵⁴ Šimun Bratulićot papjainak színvonala-sabb oktatása motiválta, ami igen fontos volt a terület rekatolizációs folyamatában,⁵⁵ ezért a horvát-szlavón parlament őt nevezte ki a protestáns hatalom

50 *Nicolaus Isthvanffius*: *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV*. Coloniae Agrippinae, 1622. A részvétel a tridenti zsinaton (XX. könyv), Bocskay György szervezkedése (liber XXIV), szerep az 1573-as nagy horvát parasztfelkelésben (liber XXIV), kinevezése győri püspökké (liber XXV), kinevezése bíborossá (liber XXVI).

51 *Carmina* 38, Calendis Ianuarii, 1564, Posonii. In: *Carmina*. Lipsiae, 1935. 29–33.

52 *Josip Buturac*: Bratulić Šimun. Hrvatski biografski leksikon (Horvát életrajzi lexikon), 2. Zagreb, 1989. (hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2733); *Franko Mirošević* (ed.): *Zagrebački biskupi i nadbiskupi (Zágrábi püspökök és érsekek)*. Zagreb, 1995.

53 (R): Blažeković Benedikt. Hrvatski biografski leksikon (Horvát életrajzi lexikon), 2. Zagreb, 1989. (hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2105).

54 A zágrábi jezsuita kollégium alapításának körülményeiről lásd *Teodora Šek Brnardić*: „Poma-ganje dušama” kao misija: osnutak zagrebačkog kolegija u kontekstu tridentinskoga katolicizma („Segítő lelkek”: a zágrábi jezsuita rend megalakulása a tridenti katolicizmus összefüggésében). In: *Tridentska baština: katolička obnova i katolička konfesionalizacija u hrvatskim zemljama (Tridenti örökség: Katolikus megújulás és katolikus konfesszionalizálás horvát földön)*. Zagreb, 2016. 441–459.

55 Bratulić szerzetesként 1598-tól a rekatolizáláson munkálkodott a lendvai birtokon. Lásd *Monok István*: *Donjolenjavski dvor obitelji Bánffy/Banić i njihova knjižna naobrazba (A Bánffy család udvara Alsólendván, és könyvkultúrájuk)*. In: *Plava krv, crna tinta. Knjižnice velikaških*

csökkentésének vezetőjévé.⁵⁶ A legjelentősebb személy Istvánffy veje, Draskovich János horvát-szlavón bán volt, aki hosszasan igyekezett Magyarországon és Horvátországban birtokokat találni e kurzusok jövőbeni helyszínéül, és ennek okán II. Rudolf királynak és V. Pál pápának is írt.⁵⁷ Istvánffy biztosította a szükséges anyagiakat a jezsuitáknak azáltal, hogy 1609-ben nekik ajándékozta Zágráb megyében lévő, paukovaci várát és egyéb birtokait is (Belovár, Harastyán, Vukovje, Banje Selo, Laktec, Glavnica, Križešćec), földművesekkel együtt,⁵⁸ és ezzel ő lett a Jezsuita Kollégium első világi pártfogója.

A birtokon kívül Istvánffy – Bratulic érsek közreműködése révén – saját értékes könyvtára egy részét is ráhagyta a zágrábi jezsuitákra, és ezt a Jezsuita Kollégium 1615-ös krónikája is megemlíti: „Moriens magnam nobis Bibliothecae suae partem transcripsit, uti videre est in iis libris, quos ad tanti viri memoriam ejus liberalitate nos accepisse fatemur in Bibliotheca.”⁵⁹

Könyvtárának és birtokainak sorsa máig számos kutatás tárgyát képezi;⁶⁰ feltételezhető, hogy itáliai diákeveiben és az értelmiségi elit tagjaként sokféle témájú könyvet tudhatott magáénak. Sajnálatos módon ebből az időből egyetlen katalógus sem maradt fenn arisztokrata könyvgyűjteményekről. Összehasonlításuképpen szemügyre vehetjük Istvánffy kortársainak birtokait és az ő klasszikusokkal, történeti, jogi, politikai, természettudományi, művészeti, orvostudományi és csillagászati témájú művekkel teli könyvtárakat. Létezik egy olyan feltételezés, amely szerint a Zágrábi Jezsuita Kollégium könyvtára több százezer kötetet kapott Istvánffytól. A jezsuita krónikákban ez áll: „Auxit quoque mors magnifici Domini Nicolai Istvanffi libri opportunis nostram Bibliotheca.”⁶¹

obitelji od 1500. do 1700 (Kék vér, fekete tinta. Arisztokrata családok könyvgyűjteményei 1500-tól 1700-ig). Zagreb, 2005. 61.

56 *Erit autem reverendissimi domini episcopi Zagrabienensis, tanquam dioecesani huius regni, in tales perversos errores pro eius pastoralis officio studiose animadvertere.* Article 1:1604. *Ferdo Šišić* (ed): Hrvatski saborski spisi. vol. 4: 1578–1605. Zagreb, 1917. 450.

57 *Johanni Drascovitio de erigendo Jesuitarum collegio Zagrabiae.* Romae, 1609. December 5. *Theiner Augustin*: *Vetera monumenta Slavorum meridionalium illustrantia*, 2. Romae, 1875. 107.

58 Hrvatski državni arhiv (Zagreb), fond Drašković, k. 12, fasc. 30, nr. 17.; *Acta Societatis Jesu Zagrabienensis*, fasc. 8, nr. 4.; fasc. 14, nr. 1.; *Buntak, Franjo*: *Povijest Zagreba* (Zágráb története). Zagreb, 1996. 413.

59 *Ivan Krstitelj Prus*: *Memoria beneficiorum collegio Societatis Jesu Zagrabienensi acceptorum ab anno Christi Salvatoris MDCVI.* Zagreb: typis Joannis Weitz, 1733.; *Franjo Fancev*: *Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkoga kolegija u Zagrebu* (Archivum a zágrábi jezsuita kollégium oktatási és irodalmi munkájának történetéhez). *Starine JAZU*, 1934. 35.

60 *Nagy Iván*: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal.* Pest, 1859. 5. kötet 260.; *Berlász Jenő*: *Istvánffy Miklós könyvtáráról.* Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1959. Budapest, 1961. 202–240.; *Uő*: *Újabb információk Istvánffy Miklós tékájáról.* Erdélyi analekták 1958-ból. A zágrábi Corvin-kódex. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1972. Budapest, 1975. 214–244.

61 *Emilij Laszowski*: *Povijest zagrebačkih isusovaca od g. 1608–1618.* (A zágrábi jezsuita kollégium története 1608–1618). *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinsko zemaljskoga arkiva* 15. (1913) 173.

Sajnálatos módon a rendházat 1645-ben elpusztító tűzvész során a könyvtár egy része is megsemmisült. A 18. században, 1776-ban, a Kollégium a frissen megalapított zágrábi Királyi Akadémia központjává vált, ám néhány évvel később, az új politikai körülmények hatására az Akadémiának át kellett adnia a könyvek egy részét a pesti Egyetemi Könyvtárnak.

Istvánffy hagyatékának szétszóródása a 19. században tovább folytatódott. Tudjuk, hogy Ivan Kukuljević Sakcinski horvát történész és politikus, akinek fontos volt, hogy a könyvek visszakerüljenek Pestről Zágrábba, 1860-ban nagylelkűen személyesen adományozta a pesti Egyetemi Könyvtárnak Istvánffy eredeti *Carmina*-kéziratgyűjteményét.⁶²

Vinica i hétköznapiok és családi kötelékek

A könyvtár maradékát Istvánffy Éva és Draskovich János leszármazottja örökölte; 1624-ben találtak rá fiuk, Draskovich György (1599–1650) győri püspök birtokában („totam Bibliothecam Magnifici Domini Nicolai Istvanffy”).⁶³ A könyvtár sorsa az évszázadok során nem teljesen tisztázott; ex librisekben követhető nyomon, amelyek a 19. század közepe felé részben a pesti Akadémiai és Egyetemi Könyvtárban, részben pedig a soproni jezsuita kollégiumban és egyéb magyarországi könyvtárakban bukkantak fel.

Igen figyelemre méltó tény, hogy létezett egy értékes könyvgyűjtemény a török szomszédságában lévő szlavón és horvát területeken, és állandó háborús körülmények közt is akadtak ritka arisztokratikus udvarok. Az arisztokratikus udvari könyvgyűjtemények nemcsak alapítóik és tulajdonosaik műveltségét jelezték, hanem tükrözték a politikára, gazdaságra és kultúrára gyakorolt komoly befolyásukat is Magyarországon és Horvátországban. A legnagyobb és legértékesebb nemesi könyvtárak ezen a területen a jól ismert *Bibliotheca Zriniana* és a kicsit nagyobb, beleci Mikulić család könyvtára volt.⁶⁴

Ifjúkorában, vinicai látogatásai alkalmával írta meg a *Carmina* gyűjteményben található egyes költeményeit – például az *Epitafium Ioannis Gulay*⁶⁵ címűt, amelyet 1566-ban jegyzett le, és nagyapjának, Gyulay Ivánnak címzett.

Sajnos vinicai lakóháza már nem látható, mivel az erődnek csupán romjai maradtak fenn, de mindennapi családi életének nyomai fellelhetőek. A Szent Márk-plébániatemplom védnökeként saját temetkezési helyéül 1597-ben fel-

62 Holub József – Juhász László: De codicibus et editionibus carminum Nicolai Istvanffy. Introductio. In: *Carmina*. Lipsiae, 1935. V.

63 Hrvatski državni arhiv, Fond Drašković, k. 12, fasc 30, nr. 35.

64 Magyarországi könyvtárakról és a könyvek olvasásáról és gyűjtéséről lásd *Monok István*: A magyarországi főnemesség könyvgyűjtési szokásai a XVI–XVII. században. *Café Babel* 4. (1994) 59–68; *Uő*: Über die höfischen Bibliotheken des XVI–XVII. Jahrhunderts im Karpatenbecken. *Acta Comeniana* 15–16. (2002) [2003] 127–140.; *Uő*: A művelt arisztokrata. A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században. Budapest–Eger, 2012.

65 Carmen 33 (18. Decembris, 1566, Vinice). Nicolaus Istvanffy: *Carmina*. Lipsiae, 1935. 27.

építette a Szent András-kápolnát; építészeti hozzájárulásait a varasdi főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvei is megemlítik.⁶⁶ Sajnos ezt az ótemplommal együtt lerombolták. Az új templomot a 19. század elején húzták fel, és néhány régi részt beépítettek, hogy Istvánffy és felesége, Elizabeth Both de Bajna⁶⁷ 1603-as epitáfiuma és feleségének márvány sírköve (melyen a MEA DULCIS ELISA felirat szerepel), megőrződjön (1–2. kép).⁶⁸

A plébániai birtok külső falán található egy dombormű, melybe be van építve az 1604-es családi címer (egy puttó tartja), amit valószínűleg a birtok felújításakor építettek újjá, csakúgy, mint az egész vidéket, a varasdi területre való 1603-as török betörés után (4. kép).⁶⁹

A vinicai életéről megmaradt utolsó írásos emlék a Jezsuita Kollégium krónikáiban található, amely leírja, hogy intézményük első jótévője 1615-ben hunyt el, abban az időben, amikor Stjepan More és Ivan Špišak szerzetesek éppen nála tartózkodtak térítőként, ezért ők adták fel neki az utolsó kenetet.⁷⁰

A jól ismert Istvánffy-portrén kívül létezik egy 1575-ös, Martin Kolunić Rota (Martino Rota)⁷¹ udvari művész által készített rézmetszet is, amelyen Istvánffyt a kancellária titkáráként ábrázolják,⁷² és akad még egy portré, a zágrábi jogi kar tulajdonában.⁷³ A portrét a jezsuita rend készítette hálából Istvánffy 1609-es adományáért, ismeretlen mester által (3. kép). A műalkotás mintája az a rézmetszet volt, amelyet Elias Wideman készített Lippay Gáspárról (?–1652) 1649-ben.⁷⁴ A festményen Istvánffy egy papírt tart, melyen az áll: DONATIO PAVKOVERH, a háttérben pedig a Bradač család címere látható. Istvánffy a paukoveci birtokot Ana Bradačtól, unokanővérétől örökölte, aki 1579-ben fogadta örökbe őt.

66 *Metod Hrg – Josip Kolanović*: Kanonske vizitacije Zagrebačke (nad)biskupije (A zágrábi egyházmegye kanonikus vizitációi). Zagreb, 1989.

67 A Bajnai Both családnak számos birtoka volt Varasd megyében. Legrangosabb tagjai Erzsébet apja, Andrija (meghalt 1511) és fivére, Iván (meghalt 1493). Mindketten horvát bánok voltak.

68 A sírfeliratot a 19. század végén adták ki. *Ivan Kukuljević Sakcinski*: Nadpisi sredovječni i novovjekni (Középkori és kora-újkorai feliratok). Zagreb, 1891. 309.

69 *Milan Pelc*: Ugarske kiparske radionice i renesansa u sjevernoj Hrvatskoj. Radovi Instituta za povijest umjetnosti (A magyar szobrászműhelyek és az északhorvát reneszánsz) 30. (2006) 67–80.

70 *Franjo Fancev*: Grada za povijest školskog i književnog rada isusovačkoga kolegija u Zagrebu (Archivum a zágrábi jezsuita kollégium oktatási és irodalmi munkájának történetéhez). Starije, 1934/37, 32., 61.; *Mijo Korade*: Dobro zagrebačkoga kolegija Paukovec (A zágrábi kollégium paukovaci birtoka). In: Sveti Ivan Zelina i zelinski kraj u prošlosti (Sveti Ivan Zelina és környezete a múltban). Zagreb, 2003. 61.

71 *Milan Pelc*: Martin Kolunić Rota. Hrvatski biografski leksikon (Horvát életrajzi lexikon), 8. Zagreb 2009. (hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=234) Lásd még: Mikó Árpád tanulmányát e kötetben.

72 *Martin Kolunić Rota (Martino Rota)*: Istvánffy Miklós portréja, 1575. A Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képtára.

73 Pravni fakultet u Zagrebu 1776–1996 (A zágrábi jogi kar 1776–1996). Zagreb, 1996.

74 A festmény előzményét Szentmártoni Szabó Géza fedezte fel. Köszönöm neki, hogy megosztotta velem ezt az információt.

Sajnálatos módon Istvánffynak a horvát kulturális és politikai élethez való hozzájárulását a mai napig nem ismerik el. Történeti műveinek a horvát történetírásra tett hatását nem hangsúlyozzák kellőképpen, a kulturális köztudatban betöltött szerepe pedig nem biztosított neki megérdemelt helyet a kollektív emlékezetben, még helyi szinten sem.

Mindezek után fölmerül a kérdés, amelyre még nem tudjuk a választ: bár Istvánffy a magyar vezető réteghez tartozott, miként vélekedett és érzett Horvátországgal kapcsolatban, ahol végül családjával letelepedett, és élete hátralévő éveit töltötte?

Ezt fogjuk a jövőben felgöngyöltetni, levelezését használva elsődleges forrásként.

IVA MANDUŠIĆ
 MIKLÓS ISTVÁNYFFY AND CROATIA:
 PUBLIC AND PRIVATE PERSONA

In this contribution the authoress indicates strong connections Istvanffy had with Croatia. Due to his participation in Croatian political and cultural life, along with his family and relationships with the Croatian aristocracy (Gyulay, Drašković and Keglević families), but also because of intensive—and insufficiently highlighted— influence of his historical work on Croatian historiography (Juraj Rattkay, Pavao Ritter Vitezović, Baltazar Adam Krčelić), Istvánffy holds a significant place in Croatian history and culture. He possessed several estates in Varaždin, Zagreb and Križevci Counties, so as a landowner he participated in the work of Croatian diet, and as a politician and diplomat participated in various state committees and delegations to the royal court. In the article the authoress also analyzes his role of a devoted Catholic; he donated some of his estates and a part of his valuable library to Jesuit order in Croatia. After his retirement from active political life, he had permanently moved to his estate Vinica in Varaždin County, where he dedicated the rest of his life to historiography work. He was also buried there—a gravestone of Istvánffy family from 1603 and embossed plates in 1604 with the family coat of arms that remained preserved purport this undoubtedly.

Képjegyzék Ács Pál tanulmányához

- 1–2. kép. Istvánffy Pál Cicero-példányának címlapja a tulajdonos aláírásával (OSZK Ant. C 781)

Képjegyzék Iva Mandušić tanulmányához

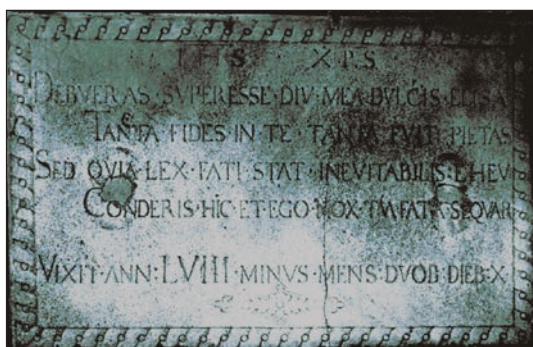
1. kép. „Mea dulcis Elisa”: Istvánffy feleségének, Bajnai Both Erzsébetnek a sírfelirata 1603-ból (Vinica, plébániatemplom)
2. kép. Az Istvánffy család síremléke (Vinica, plébániatemplom)
3. kép. Istvánffy Miklós portréja, ismeretlen szerző, 17. század első fele (Zágráb, Zág-rábi Egyetem, Jogi Kar)
4. kép. Dombormű az Istvánffy és a Bajnai Both családok címereivel 1604-ből (Vinica, plébániatemplom)

Képjegyzék Mikó Árpád tanulmányához

1. kép. Martino Rota: Istvánffy Miklós arcképe, 1575. (MNM TKCs)
2. kép. Martino Rota: Verancsics Antal arcképe, 1571. (MNM TKCs)
3. kép. Nicasius Ellebodus (+ 1577) síremléke (Pozsony, Szent Márton-székesegyház, külső, déli fal)
4. kép. Istvánffy Palkó (+ 1581) síremléke (Felbár, Szent István király templom)
5. kép. Az Istvánffy- és a Both-címer. Részlet Istvánffy Palkó síremlékéből
6. kép. Wolfgang Lazius *Commentariorum in Genealogiam Austriacam libri duo* című művének (1564) előtáblája, Istvánffy Miklós címeres superexlibrisével (EK Ant. 6183.)

Képjegyzék Orlovsky Géza és Szentmártoni Szabó Géza tanulmányához

- 1–2. kép. A Központi Papnevelő Intézet Pálos Könyvtára Gc. 8. jelzetű kötetének címlapja, illetve Istvánffy Miklós feljegyzése e könyvben, a címlap előtti üres előzők-levél rectóján
3. kép. Nicolai Istvánffy *Carmina*, a szerzői kézirat két lapja, latin és görög írással (MTAK M. Irod. Írók, 4-r. 241/II.)
4. kép. Jordán Tamás könyvbejegyzése (Antonius Bonfinius: *Historia inclity Matthiae Hunnyadis, regis Hungariae...* Claudiopoli, 1565. MTAK RM II. 4/b.)
5. kép. Podhradczky József közleménye (Tudományos Gyűjtemény, VI., Pest, 1836, 130.)
- 6–7. kép. A vatikáni akvarell és a fraknoi festmény
8. kép. A Campo de' Fiori és a pápai kancellária épülete. Részlet Antonio Tempesta Rómát ábrázoló metszetéről (Roma, 1645)
9. kép. Ház a Via del Pellegrino végén, a Campo de' Fiori sarkán

1. kép. „Mea dulcis Elisa”: Istvánffy feleségének, Bajnai Both Erzsébetnek a sírfelirata 1603-ból (Vinica, plébániatemplom)

2. kép. Az Istvánffy család síremléke (Vinica, plébániatemplom)

3. kép. Istvánffy Miklós portréja, ismeretlen szerző, 17. század első fele (Zágráb, Zágrábi Egyetem, Jogi Kar)

4. kép. Dombormű az Istvánffy és a Bajnai Both családok címereivel 1604-ből (Vinica, plébániatemplom)